

Vóór de Verandering:

ALTERNATIEVEN VOOR HET NEO-LIBERALISME

Grenzen aan de markt Naar een solidaire economie

Symposium 6 september 2003

Dag van alternatieven

Over hoe het in Nederland anders kan en moet

Verslag

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	3
Plenaire inleidingen	4
Workshop 1	6
Wonen en werken in eigen hand.	
Solidaire economie in de praktijk (Vereniging Solidair)	
Workshop 2	8
Klimaatschulden - De vervuiler betaalt? (OIKOS)	
Workshop 3	9
Flexibiliteit - onder controle of curatele (Solidariteit)	
Workshop 5	10
Exportkredietverzekeringen; wie helpt wie (Both Ends)	
Workshop 6	11
Internationaal bindende regels voor bedrijven (Vereniging Milieudefensie)	
Workshop 7	12
Duurzame regionale economie: een antwoord op globalisering?	
(Stichting Aarde)	
Workshop 9	13
Let the games begin..! (Schone Kleren Kampagne)	
Workshop 10	14
Linkse en groene belastingpolitiek (GroenLinks)	
Workshop 11	16
De politieke macht van multinationale ondernemingen	
en de noodzaak van economische en politieke democratisering (CEO)	
Workshop 12	17
Verder na LETS: bedrijvennetwerken als stap naar een	
nieuwe lokale economie (Strohalm)	
Workshop 13a	18
Huidige theorieën en stromingen op het gebied van fundamentele	
alternatieve economische modellen (XminY Solidariteitsfonds)	
Workshop 13b	20
Alternatieven voor het internationaal economisch beleid	
waaronder ontwikkelingssamenwerking (XminY Solidariteitsfonds)	
Workshop 14	22
De zorgeconomie - op zoek naar nieuwe paradigma's (Vrouwenalliantie)	
Workshop 15	23
Lokalisering: een vernieuwend perspectief op een toekomst van de	
landbouw in Nederland (Donald Pols i.s.m. Platform Aarde, Boer, Consument en Milieudefensie)	
Plenaire discussie	24

VOORWOORD

September 2001 gaf **XminY Solidariteitsfonds** het boekje *Vóór de Verandering - Alternatieven voor het Neoliberalisme* uit, met daarin een alternatief voor het heersende (neoliberale) economische model, namelijk de solidaire economie. Het werk was bedoeld als een aanzet tot een discussie over economische alternatieven, waaronder ook de solidaire economie.

In functie van die discussie werd op 6 september 2003 in Utrecht een omvangrijk symposium georganiseerd rond het thema: Grenzen aan de markt - Naar een solidaire economie. Vijftien organisaties, actief op verschillende terreinen, hielden daar even zovele workshops. De deelnemers kregen de gelegenheid zich op het symposium voor te bereiden aan de hand van een reader. Van de plenaire inleidingen, de workshops en de plenaire discussie - de drie onderdelen van het symposium - werden verslagen gemaakt. Daarenboven viel het besluit om van deze verslagen ook samenvattingen te maken. De bedoeling van deze verslagen en samenvattingen is onder meer om de bevindingen van het symposium voor een grotere groep toegankelijk te maken, en zo de discussie over alternatieven een grotere reikwijdte te geven. De teksten die opgenomen zijn in de reader, de verslagen en tekst van deze brochure zijn terug te vinden op www.globalalternatives.nl. Daar is ook informatie te vinden over alle deelnemende organisaties.

In de onderhavige brochure treft de lezer de samenvattingen van de verslagen. Na wat hierboven is gezegd volstaat op deze plaats een korte toelichting op nog een enkel punt. Allereerst moge duidelijk zijn dat een samenvatting verder van de workshop en de discussies staat dan een verslag, en dat naargelang de kans op storende factoren en dus vertekeningen toeneemt. Dat is nu eenmaal onvermijdelijk. Verder zal de lezer het verschil opvallen in lengte van de diverse samenvattingen. De reden daarvan is eenvoudigweg dat de verslagen, waarop de samenvattingen zijn gebaseerd, onderling nogal variëren in lengte, en soms ook in volledigheid. Tenslotte, van de workshops 4 en 8 is helaas geen verslag ontvangen zodat de lezer in deze brochure tevergeefs naar een samenvatting daarvan zal zoeken.

Het project *Vóór de Verandering* wordt voortgezet. Er is grote behoefte aan de ontwikkeling van alternatieven voor het heersende economische bestel en beleid, zie de voortdurende en ernstige problematieken als de groeiende ongelijkheid in welvaart, de toenemende degradatie van natuur en milieu, en het toenemende democratische tekort. Tegelijkertijd moeten wij constateren dat er nog veel gedaan moet worden aan de ontwikkeling van alternatieven, er moet nog veel werk verzet worden. Via onze website wordt u op de hoogte gehouden van onze inspanningen. En ideeën, voorstellen, teksten, kritieken en andere commentaren zijn zeer welkom.

Plenaire inleidingen

De plenaire inleidingen worden verzorgd door drie inleiders: Lou Keune (Vóór de Verandering; universiteit van Tilburg), Paul Dijkstra (Vereniging Solidair) en Kees Hudig (XminY).

Lou Keune probeert in grote lijnen aan te geven hoe die andere economie, hier solidaire economie genoemd, eruit zou moeten zien. Paul Dijkstra illustreert aan de hand van de Vereniging Solidair hoe de solidaire economie in de praktijk vorm zou kunnen krijgen, en Kees Hudig formuleert onder meer een drietal voorstellen die de samenwerking beter helpen richten op aantasting van de wortels van het kapitalistische systeem.

Inleiding door Lou Keune

Lou begint met een korte schets van een drietal achtergronden van het symposium. Om te beginnen wijst hij dan op de problematiek van armoede en ongelijkheid, de milieudegradatie, en het democratisch tekort. Deze problemen zijn er niet toevallig, maar hebben een systematisch karakter, een systematiek die te maken heeft met hoe de economie in elkaar zit. De tweede achtergrond is dan ook de zoektocht naar een andere economie. We hebben al zoveel ervaring in het leveren van kritiek en het ontwikkelen van alternatieven (derde achtergrond) dat we op zoek kunnen gaan naar een ander soort economie of een die zich al aandient.

Het gaat vandaag dus over economische alternatieven, niet zozeer dus het leveren van kritiek, maar het zoeken naar een alternatieve economische orde. Bij dit doel van het symposium gaat het om het zoeken naar een bindend element in de al bestaande alternatieven voor de dominantie van het neoliberalisme, een globale richting waar we naartoe moeten.

Tot de kenmerken van die globale richting behoort om te beginnen dat niet allereerst in geld geteld en gerekend wordt, maar in termen van wat we ter beschikking hebben aan bronnen van menskracht en natuur, en hoe we daar duurzaam mee om kunnen gaan. Een tweede kenmerk betreft de vraag waar we met de opbrengsten van onze economie naartoe willen. Ook hier gaat het niet om geld, maar om de vraag naar een menswaardiger wereld en een zorgvuldiger omgang met de natuur. Dus ook hier gaat het om mensen en natuur, maar dan in de zin van opbrengsten. Een derde kenmerk is dat de economie niet alles moet overheersen, maar meer onder democratische en politieke controle dient te staan. Daarbij gaat het streven uit naar rechtvaardigheid en solidariteit voor iedereen, en een duurzame economie, duurzaam voor wat betreft de inzet van mens en milieu.

Waar we mee bezig zijn is niet iets geheel nieuws, maar een onderdeel van een proces dat al lang gaande is, en dat we moeten benoemen, helder krijgen.

Inleiding door Paul Dijkstra

Paul verheldert eerst het een en ander over de praktijk van de solidaire economie in de Vereniging Solidair.

In de vereniging werken 9 mensen aan projectbegeleiding en organisatieontwikkeling voor mensen met prachtige ideeën, maar weinig geld. Als iemand of een groep zich meldt wordt er een samenwerkingsverband opgesteld. Essentieel daarbij is dat het gaat om andere economische verhoudingen. Geen relatie van klant-opdrachtgever, waarbij geld een centrale rol speelt, maar een relatie op basis van samenwerking, waarbij geldt 'no cure no pay'. Paul noemt solidaire economie dan ook liever 'samenwerkingseconomie': geldrelatie veranderen in gezamenlijke inspanning waar geld een rol bij speelt.

Verder kent de vereniging ook een aantal instrumenten om te waarborgen dat die solidaire omgang ook in de toekomst veilig gesteld wordt. Het gaat er dus om mensen te helpen, maar ook dat zij een solidaire omgang met elkaar blijven houden.

In het tweede deel van zijn inleiding geeft Paul enkele meer algemene boodschappen over solidaire economie.

Om de wereld te veranderen is het volgens hem nodig dat we met elkaar naar gezamenlijke projecten streven waarin we iets ontwikkelen waarmee we verder kunnen. Hij denkt daarbij aan een instituut voor onderzoek naar de samenleving, waarvoor we zelf de middelen bij elkaar brengen. Volgens hem zou daartoe ook kunnen behoren een academie voor samenwerking en solidariteit. Van belang is ook een politieke agenda, gericht op een samenleving ' waar je voor zou kunnen gaan staan' . Paul denkt hierbij aan de civil society, waarin maatschappelijke ondernemingen, samen met overheid en bedrijfsleven, een rol zouden moeten gaan spelen.

Tenslotte is het belangrijk ideologische handicaps te overwinnen, en uit onze hokken te komen. Eerst leren samenwerken alvorens tegen de wereld te zeggen dat het zo niet langer kan.

Inleiding door Kees Hudig

Allerwege vind je veel goede ideeën, maar die leveren op zich nog geen beweging op waarin zaken fundamenteel kunnen veranderen. Het doel van deze dag is volgens Kees te bezien hoe je de energie tussen al die verschillende groeperingen kunt bundelen. Daarbij spelen twee oriëntaties een rol. Enerzijds is daar de dambreuk van opgekropte woede tegen tien jaar neoliberale alleenheerschappij die vier jaar geleden tijdens de WTO-top in Seattle plaatsvond. Anderzijds leven we hier in Nederland in een poldermodel dat een spiegelbeeld is van de globaliseringbeweging. Bij de poging de energie te bundelen gaat het erom hoe veranderingen binnen zo' n Nederlands stelsel te koppelen aan het globaliseringgebeuren.

Teneinde een samenwerking tussen allerlei groeperingen te bevorderen, die zich richt op de wortels van het systeem, doet Kees drie voorstellen:

- maatschappelijke organisaties moeten 10% van hun tijd vrijmaken voor acties;
- er moet een saaiheidsbelasting worden ingevoerd. Acties en campagnes moeten weer leuk worden, anders komt er niemand;
- er is een noodzaak tot samenwerking en ontschotting.

Workshop 1

Wonen en werken in eigen hand. Solidaire economie in praktijk

Vereniging Solidair

De Vereniging Solidair wil laten zien dat door de manier waarop je samen met anderen je kracht bundelt, er een ander geluid kan ontstaan. Deze keer niet door de straat op te gaan, maar door mee te doen aan de solidaire economie.

Inleidingen

De eerste van beide inleiders, André Jonkers van Vereniging Solidair, schetst eerst een stukje geschiedenis waarin het ontstaan van de Vereniging Solidair past.

Eind 19e, begin 20e eeuw, zien we in de socialistische beweging een drietal stromingen dat zich richt op het belang van de arbeiders, namelijk de parlementaire, de syndicalistische en de coöperatieve beweging. Van samenwerking was meestal geen sprake, of zij verliep zeer moeizaam. Men verketterde elkaar, de bewegingen vormden eilandjes in de kapitalistische maatschappij, en arbeiders toonden alleen interesse in hun eigen bedrijf en waren daarmee verloren voor de arbeidersbeweging.

In de maatschappijkritische bewegingen van vandaag de dag zijn ook drie stromingen te onderkennen, en wel de beleidsbeïnvloedende (parlementair en buiten- of postparlementair), ngo's (zoals Greenpeace, NOVIB e.d.), en alternatieven (concrete en fundamentele). Ook nú is er weer sprake van richtingenstrijd, maar de samenwerking komt wel van de grond.

De bouwers aan alternatieven waren altijd de kleinste stroming, en vanwege gebrek aan kapitaal voor investeringen, liquiditeitsproblemen, tegenwerking door banken en leveranciers en afzetproblemen nooit succesvol. Niettemin gaat een kleine kern door. In de jaren ' 70 en ' 80 ontstaan de werkbeweging (coöperaties, horizontaal bestuurd bedrijven, vrijwilligersprojecten) en de memobeweging. Halverwege de jaren ' 80 valt een en ander echter weer uit elkaar.

In de jaren ' 70 ontstaat ook de eerste aanzet van wat later Solidair is gaan heten. Van ' Keerkring' , via ' Vakgroep' naar ' Vereniging Solidair' in 2000. Enkele gegevens over de Vereniging Solidair:

- Solidair is een samenwerkingsverband van zo'n 50 bedrijven, woonverenigingen, non profitorganisaties en vrijwilligersinitiatieven, maar ook individuen. De vereniging telt ongeveer 250 leden.

- Het doel is elementaire zaken als wonen en werken, en omgaan met geld, in eigen hand te nemen.

Daarbij worden winstmaximalisatie en concurrentie uitgesloten, en zoekt men naar een op samenwerking en solidariteit gebaseerde economie: de solidaire economie ofwel samenwerkingseconomie. Kernbegrippen zijn dan ook: samenwerking; geld is geen doel maar middel; wederzijdse ondersteuning; optimale zelfbeschikking; verantwoordelijkheid; sociale en ecologische duurzaamheid.

- Solidair neemt het individu en het individuele handelen als uitgangspunt voor maatschappijverandering. Zij is vooral bezig met praktische invulling, dat wil zeggen dat instrumenten worden ontwikkeld vanuit vragen van aangesloten projecten.

- Solidair is meer dan een netwerk. Van de deelnemers wordt gevraagd te participeren, en daar staan verschillende mogelijkheden voor open.

- Deel van de winst of het inkomen wordt afgedragen voor ondersteuning van nieuwe projecten, de uitbouw van de eigen organisatie en de ontwikkeling van nieuwe instrumenten.

Hierna gaat Biba Schoenmaker (ook Vereniging Solidair) in op de concrete praktijk van de vereniging. Ze illustreert die praktijk aan de hand van de woonvereniging ' Vlinder' waar zij woont. De Vlinder is aangesloten bij de Vereniging Solidair.

Voor de Vlinder zou het niet mogelijk geweest zijn zonder de hulp van de Vakgroep van destijds haar huis aan te kopen. Die hulp lag onder meer op het gebied van de nodige kennis voor zo'n aankoop, en contacten met banken. Ook andere hulp werd geboden, zoals van een ondernemer die als lid van de Vakgroep tegen een 'solidair' tarief bij de verbouwing hielp.

Zoals André al uiteenzette worden van de leden verschillende vormen van participatie verwacht. Die van de leden van de Vlinder krijgt vorm in bijvoorbeeld nadenken over ontwikkelingen en meedoen aan verschillende overleggen; opzetten van enquêtes; de inzet van de meerwaarde van het huis als stil vermogen om andere projecten te ondersteunen. Verder betaalt iedereen een vast bedrag per maand aan afdracht, en betalen woonverenigingen (12 in getal) een percentage over hun exploitatiewinst.

De gang van zaken met betrekking tot bedrijven die bij de vereniging aangesloten zijn is vergelijkbaar. Aan dergelijke (beginnende) bedrijven biedt Solidair b.v. organisatorisch, financieel en juridisch advies; conflictbemiddeling; de mogelijkheid van een uitgestelde of achtergestelde rekening; toegang tot een noodfonds ingeval van onvoorziene zaken. Van de bedrijven worden verschillende vormen van participatie vereist, zoals contributie, en afstaan van een deel van de winst/omzet volgens een getrap systeem.

Biba vat haar uiteenzetting als volgt samen: door gestructureerd samenbrengen van middelen, kennis en kapitaal, kun je risico's nemen waardoor zaken wel mogelijk worden. Dit gebeurt binnen de Vereniging Solidair.

Vragen

Tijdens de discussie wordt een zestiental vragen gesteld. Die worden hier in deze samenvatting niet allemaal behandeld. We bespreken alleen die vragen en onderwerpen die van belang zijn in het licht van het thema van het symposium: solidaire economie.

- Bij Solidair aangesloten verenigingen en bedrijven zijn autonoom. Vereniging Solidair kan hun financiële zekerheid vergroten door bijvoorbeeld het inzetten en kapitaliseren van de meerwaarde van huizen van de aangesloten woonverenigingen. Solidair zelf stopt er geen vermogen in. Wat er aan vermogen en geld is, hebben de leden zelf 'tijdelijk' neergezet. Ze moeten dat ook weer terug kunnen krijgen. Bij het opzetten van projecten, of als het moeilijk gaat wordt je geholpen. Gaat het goed dan dragen de leden ook af om anderen te helpen.

- Wat betreft het ecologisch gehalte van hun activiteiten hebben woonverenigingen en bedrijven hun eigen beleid. Duurzaam bouwen, bijvoorbeeld, wordt wel gestimuleerd, maar niet verplicht. Het blijkt dat duurzame maatregelen toch gemakkelijk geschraapt worden vanwege de kosten.

- Bedrijven aangesloten bij Solidair hanteren onderling vaak kortingen of werken met achtergestelde rekeningen, maar hanteren naar buiten gewone tarieven.

- Bewoners van huizen van een woonvereniging zijn geen eigenaar van het huis. Dat is de vereniging.

- Bij een v.o.f zijn de bedrijven wel eigendom, maar de eigenaars werken samen en dragen ook gezamenlijk verantwoordelijkheid.

- 'Samsam' is een vereniging waar mensen hun reserves tijdelijk parkeren. Dit kan dan weer uitgeleend worden ingeval van liquiditeitsproblemen of voor investeringen.

Tenslotte: Voor de Verandering

Ter afsluiting nog enkele gedachten die geopperd werden met betrekking tot de toekomst van het project Vóór de Verandering. De nadruk viel hierbij op de 'best practices': niet zozeer letten op wat er fout is, maar op wat er al goed gaat. Dit geeft inspiratie.

- ervaringen die overal al aanwezig zijn meer aan elkaar koppelen en toegankelijk maken.

- in dit verband is het ook van belang samenwerkingsverbanden op te zetten met andere instellingen. Niet alleen in je eigen hokje kijken.
- Vóór de Verandering zou meer aandacht moeten hebben voor het microniveau. Ook voor macroaangelegenheden als WTO en IMF, maar ook voor kleine zaken dicht bij huis. Daar kun je kracht uit putten; ze zijn herkenbaarder, grijpbaarder.

Workshop 2

Klimaatschulden - de vervuiler betaalt?

OIKOS

Er wordt veel gesproken over schulden van arme landen bij rijke landen. Maar er zijn ook nog andere schulden, de rampen namelijk die ontstaan door klimaatverstoring. Wie gaat dat betalen? Geldt ook hier: de vervuiler betaalt?

Stellingen en vragen

De inleider Jaap van de Sar, werkzaam bij Oikos en betrokken bij de Stichting Haëlla opent met de volgende stellingen en vragen, die dienen als aanzet tot discussie.

1. Het is onmogelijk om niet te vervuilen. Dus zorg dat je het verstandig doet, en houdt het binnen de perken.
2. Hoe weet je de hoogte van de vervuilingrekening? Hoe bepaal je de hoogte van de intrinsieke waarde van natuur, dieren en planten? Hier kom je niet uit, maar niettemin wil Oikos tot een indicatie komen.
3. Een van de mogelijkheden vervuiling te meten, en waarvoor in deze workshop wordt gepleit, is de hoeveelheid CO₂-uitstoot. Bij bijna alles wat gebeurt is immers energie betrokken, en die is te berekenen.
4. Wat moeten we in Nederland betalen? Het Brundtland-rapport van 1987 ging nog uit van 2000 kg. CO₂ per jaar per aardbewoner als duurzame grens. In Nederland is dat per persoon nu al gemiddeld ongeveer 11.500 kg. en wereldwijd ligt het gemiddelde op ongeveer 4000 kg.

Discussie

Schattingen van de kosten om van vervuiling door CO₂ af te komen belopen ongeveer 65 euro per persoon. Voor Nederland zou dat neerkomen op om en nabij 8% van de nationale begroting. Als er nu een fonds kwam waar iedereen aan meebetaalt, zou de financiële prikkel in het Westen waarschijnlijk groot genoeg zijn om het energieverbruik terug te dringen. Dit geld zou dan besteed kunnen worden aan mensen die onder de duurzame grens zitten, zodat zij zich ook kunnen ontwikkelen en een milieuvriendelijke technologie kunnen doorvoeren.

De vraag wierp zich op wat het primaire doel moet zijn? Creëren van een geldstroom van Noord naar Zuid, of terugdringing van het energieverbruik? Het antwoord bleef wat onduidelijk, maar neigde naar het tweede.

Voor sommigen is het een probleem dat alles wordt gemonetariseerd. De rijken kunnen daardoor gemakkelijk met een geldelijke bijdrage overal vanaf komen. Het kan zelfs averechts werken, doordat zij zich hierdoor minder bezwaard gaan voelen en dus een prikkel missen zuiniger met energie om te gaan. Dit stelt natuurlijk de kwestie van de verantwoordelijkheid voor het eigen gedrag. De volgende definitie wordt gegeven: je bent verantwoordelijk als je had kunnen weten dat je iets fout deed. En wij in Nederland kunnen allemaal weten dat we op het gebied van het milieu verkeerd bezig zijn.

De kosten van alle vervuiling in Nederland kunnen bezwaarlijk hoofdelijk worden verdeeld. Waar is iedereen zelf verantwoordelijk voor? Wat is niet ieders eigen schuld? En is het terecht armeren even zwaar aan te slaan als de rijken? Met andere woorden, kun je hierbij wel voorbijgaan aan het klasseprobleem?

De discussie levert de volgende aandachtspunten op. Het dient primair te gaan om reductie van vervuiling in Westerse landen, en niet om het creëren van een geldstroom. Geld naar het Zuiden dient bij de juiste mensen terecht te komen. Een bijdrage aan het CO₂-fonds moet niet ten koste gaan van andere goede doelen. Het verhaal over klimaatschulden moet worden onderbouwd, en er blijven ethische problemen bij het afkopen met geld van milieuvervuiling of andere wandaden.

Workshop 3

Flexibiliteit - onder controle of curatele

Solidariteit

' Alternatieven ' worden al snel geassocieerd met utopieën. Dan gaat het om gedachteconstructies die weliswaar inspireren kunnen, maar de daad nogal eens laten verdringen door de droom. Wij gaan het hebben over een alledaagse realiteit die we op een alternatieve manier benaderen en een alternatief perspectief geven: flexibiliteit.

Deze workshop werd verzorgd door Solidariteit. Het onderwerp betrof ' flexibiliteit' , en wel de flexibiliteit die arbeid(st)ers in de loop van de geschiedenis in de alledaagse realiteit van hun werk aan de dag legden. Het doel was te laten zien 1. hoe verbluffend flexibel arbeid(st)ers zich in de loop van de tijd hebben getoond om hun leven te behouden en hun arbeidskracht te verversen in dienst van de reproductie, 2. hoe met name gedurende de periode van het neoliberalisme deze gave van flexibiliteit door management en ondernemersdom steeds meer onder curatele en in functie van de productie wordt gesteld, en 3. dat en hoe flexibiliteit uit handen van het management genomen kan worden, en weer zelf geleid, onder controle gesteld kan worden. Het gaat hierbij uitdrukkelijk niet om een utopie, maar een alternatief dat binnen het bestaande functioneert, een fundamentele verandering bevat, en tevens een vorm van verzet is tegen dat bestaande, namelijk de kapitalistische bedrijfsvoering.

Het verslag van de workshop werd meer een terugblik dan een rapportage. Het was een poging een antwoord te vinden op de vraag waarom de inleiders niet alle deelnemers aan de workshop warm konden maken voor hun keuzes. Dat antwoord werd gevonden in enkele verkeerde verwachtingen van de inleiders: in tegenstelling tot wat zij verwacht hadden was er niet een zekere overeenstemming in de verwerping van de kapitalistische productiewijze en de daarmee samenhangende organisatie van de arbeid. Bovendien bleek er weinig gemeenschappelijke kennis van bijvoorbeeld actuele managementsystemen of van fundamentele begrippen inzake arbeidsverhoudingen.

De les is dat de didactische functie van praktijkvoorbeelden zeer beperkt is als onvoldoende op de sociaal-economische context is ingegaan, en dat daardoor de vragen van de workshop niet uitgewerkt konden worden.

Workshop 5

Exportkredietverzekeringen; wie helpt wie?

Both Ends

Wiert Wiertsema van Both Ends legt uit dat export en investeringen door overheden gesteund worden, wanneer de normale kapitalistische handelsverhoudingen tekortschieten door te grote risico' s of door geldgebrek van de arme landen.

Zakendoen met het buitenland draagt een groot risico in zich. Met name met de arme landen is het een onzekere onderneming, vaak simpelweg omdat ze geen geld hebben. Dat zou een gewoon ondernemersrisico kunnen zijn, maar ondernemers hebben geen zin om al te veel risico te lopen en roepen dus de hulp van de overheid in om zich in te dekken tegen deze risico' s. Deels kunnen ondernemingen zich indekken tegen de ' gewone' risico' s bij banken en onafhankelijke verzekeringsinstellingen. Maar als die het laten afweten, omdat de normale kapitalistische inschatting negatief is, dan kunnen Nederlandse ondernemingen aankloppen bij de overheid, die dan door middel van de exportkredieten via de NCM garant staat. Dit geldt overigens voor alle rijke landen. Niet-inbare schulden worden met geld van het Ministerie van Ontwikkelingssamenwerking kwijtgescholden.

Een belangrijk deel van de schuldenproblematiek van de Derde Wereld wordt veroorzaakt door dit fenomeen van de exportkredietverzekeringen. Dat wil zeggen niet door de normale kapitalistische principes, maar juist door steun van overheden.

Binnen de OESO is een commissie actief die de buitenlandse handel en investeringen toetst op bijdragen aan milieu, ontwikkeling, corruptie en allerlei sociale indicatoren. Populair gezegd: het maatschappelijk verantwoord ondernemen. Nederland wordt daar vertegenwoordigd door een diplomaat van Economische Zaken en één van Financiën. Maar het is volslagen onduidelijk wat daar precies gebeurt. Het is niet openbaar, en bovendien zijn de gemaakte afspraken niet bindend. Uit drie jaar geleden gelekte werkgroepnotulen kwam Nederland erg negatief naar voren, met name in vergelijking met vroeger. Tegenwoordig weigert Nederland zich zelfs vast te leggen op een relatie tussen export en duurzame ontwikkeling.

Momenteel heeft de Nederlandse overheid 4 miljard euro aan vorderingen uitstaan bij landen in de Derde Wereld. Both Ends probeert duidelijk te krijgen wat er nu precies gebeurt met dat geld. Welke ondernemingen zijn er bij betrokken, op basis van welke criteria wordt het toegekend, enzovoorts.

Both Ends legt de nadruk op het volgende:

- Openbaarheid van documenten die van belang zijn bij de export en investeringen
- Wat is de lokale situatie? Zijn de investeringen en exporten lokaal gewenst? Wat zijn de gevolgen voor milieu, mensenrechten, sociale omstandigheden, enzovoorts?
- Welke onderaannemers zijn erbij betrokken en hoe denkt het bedrijf zijn winsten te behalen?
- Dit soort vragen moeten vooraf bekend zijn én worden meegenomen in de besluitvorming.
- Er moet een klachtenprocedure komen, zoals die al bestaat bij de Wereldbank.

Wiertsema vat het treffend samen: "De Nederlandse openbaarheid op dit gebied is minimaal."

Workshop 6

Internationaal bindende regels voor bedrijven

Vereniging Milieudefensie

Milieudefensie is tegen een investeringsverdrag in de WTO dat bedrijven meer macht geeft ten koste van mens en milieu. In plaats daarvan staat zij internationaal bindende regels voor bedrijven op het gebied van milieu en mensenrechten in VN-verband voor.

Inleidingen

De inleidingen op deze workshop vallen uiteen in twee delen: een strategie voor het Noorden, en een voor het Zuiden. We beginnen met die voor het Noorden, die door Anne van Schaik van Milieudefensie wordt voorgelegd.

Zij wijst erop dat een investeringsverdrag zoals dat tijdens de a.s. WTO-top in Cancún op de agenda staat de mogelijkheden van overheden in gastlanden blokkeert om voorwaarden bij de buitenlandse investeringen te stellen ter bescherming van de bevolking en het milieu. Daarom ijveren Milieudefensie en NOVIB voor bindende regels op sociaal- en milieugebied, die door het thuisland van multinationals gecontroleerd zouden moeten worden omdat het gastland (ingeval het ontwikkelingslanden betreft) daartoe meestal niet voldoende kennis en macht heeft. Die regels zouden opgesteld dienen te worden door een VN-organisatie. De actie van Milieudefensie en NOVIB bestaat eruit burgers op te roepen protestkaartjes te sturen naar de staatssecretaris van Economische Zaken aan de vooravond van Cancún.

Claudia Torelli uit Uruguay (REDES=Friends of the Earth) geeft aan dat momenteel zeker 50 miljoen mensen in Zuid-Amerika een beweging vormen tegen het neoliberale denken. Die beweging vecht tegen privatisering van basisvoorzieningen. Zij keert zich tegen gentechnologie, en wil dat de boeren hun eigen zaden kunnen aankopen en hierin dus onafhankelijk zijn van multinationals. Zij bevordert windenergie omdat de belastingdruk op olie voor de armsten het grootst is. Zij wil de democratie en de invloed van het parlement op het regeringsbeleid vergroten. En deze beweging zoekt samenwerking met organisaties uit het Noorden. Deze samenwerking vindt Claudia, naast bindende regels voor multinationals, van belang omdat armoede anders deze landen kan dwingen zich aan multinationals te onderwerpen.

Discussie

In de discussie gaat het om de vraag of deze bindende regels wel of niet binnen de WTO gemaakt zouden moeten worden. Voorstanders van de WTO vinden de VN op het gebied van de mensenrechten te zwak. De VS en Europa zouden volgens hen binnen de WTO over die regels moeten onderhandelen. Wie in deze kwestie niet op de hand van de WTO zijn beredeneren dat als volgt: in de WTO worden afspraken die in de VN genomen zijn gemakkelijk terzijde geschoven, en de WTO is niet democratisch. Zij willen het internationaal recht met tribunalen uitbouwen buiten de WTO.

Workshop 7

Duurzame regionale economie: een antwoord op globalisering?

Stichting Aarde

Samenvatting inleiding

Anton Nigten van de Stichting Aarde gaf tien dwingende redenen voor een herinrichting van de economie:

1. De zeer grote maatschappelijke kosten van de economische crises in de welvarende landen.
2. De achteruitgang van het milieu.
3. De slechte kwaliteit van de industriële voeding, met grote tekorten aan essentiële mineralen, eiwitten, enzymen en vitaminen.
4. De permanente armoede in grote delen van de wereld.
5. De onbeperkte machts groei en machtshonger van de grote internationale bedrijven.
6. Het saaie en tegelijkertijd gestresseerde arbeidsleven van miljoenen mensen die in loondienst werken.
7. De steeds geringere mogelijkheden voor het zelfstandige midden- en kleinbedrijf om op een fatsoenlijke manier de kost te verdienen.
8. De verveling in de vrije tijd voor veel jongeren, en voor mensen met te weinig bestedingsmogelijkheden.
9. De uitzichtloosheid voor mensen in achtergestelde landen die een leeg bestaan voor zich zien met nauwelijks of geen kansen om hun lot te verbeteren.
10. De toename van de onveiligheid en criminaliteit die uit de bovenstaande context voortvloeien. Een context die tevens een voedingsbodem is voor allerlei vormen van extremisme ter rechter- en ter linkerkant.

Anton legde uit dat de vijf economische hoofdstromen (communisme, liberalisme, sociaal-democratie/christen-democratie, fascisme/nazisme) niet in staat bleken het kapitalisme voldoende te reguleren en we daarom toe moeten naar regionale zelfvoorziening, waarbij de afbakening van het gebied open blijft.

Anton legde aan de aanwezigen de vraag voor: wat kun je zelf met je eigen mogelijkheden doen om in je eigen voedsel te voorzien, als je morgen werkloos wordt en geen uitkering krijgt?

Hierop werden vooral individuele oplossingen naar voren gebracht (b.v. moestuin, een eethuisje oprichten waar je ook zelf eet, kraken van braakliggende landbouwgrond) maar nieuwe economische systemen zoals samenwerking met boeren organiseren werden niet bedacht.

Voor- en nadelen van voedselimport

De landbouw in Nederland staat onder zware druk. Per dag verdwijnen er zo'n tien boeren. Binnen afzienbare tijd dreigt de landbouw in Nederland verloren te gaan. Bovendien exporteert Nederland foute veeteeltmethoden, denk aan bio-industriële varkensstallen.

De discussie ging verder over de voor- en nadelen van voedselimport. Als nadelen werden genoemd:

* Agromultinationals bepalen steeds meer wat er in ons voedsel zit en hoe het wordt geproduceerd. Dat betekent een verlies aan democratische zeggenschap. Monsanto bijv. is een bedrijf dat natuurlijk maïszaad heeft opgekocht en dat slechts tegen zeer hoge kosten wil verkopen. Zo kan dit bedrijf genetisch gemanipuleerde maïs aan de verbouwers opdringen.

Maar door varkens te voederen met genetisch gemanipuleerde maïs worden ze ziek en onvruchtbaar.

- * Gen-tech voedsel levert te weinig hoogwaardige eiwitten op, en bevat giftige eiwitten.
- * Arme landen hebben weliswaar export van landbouwproducten nodig om aan geld te komen, maar in deze landen strijken de multinationals en de nationale elite, die het voor het zeggen hebben in de landbouw, het leeuwendeel van deze inkomsten op, met als gevolg dat de netto exportinkomsten voor die landen, en met name voor de primaire producenten zelf zeer bescheiden zijn.
- * In veel derde wereldlanden heersen slechte werkomstandigheden.
- * Multinationals investeren hun verdiensten in het buitenland en drukken daar de kleintjes weg: AHOLD in Argentinië en Brazilië; Tesco in Polen; Aldi en Lidl in Nederland.
- * Een bedrijf als het Amerikaanse Cargill- een van oorsprong Amerikaanse graanmultinational - stimuleert de federale overheid van de VS om de Amerikaanse boeren meer graan te laten produceren door middel van subsidies. Daardoor komt er een graanoverschot in de VS en zakken de prijzen voor Cargill. En vervolgens exporteert dat zelfde Cargill de overschotten met staatsubsidie naar Afrika tegen dumprijzen, waardoor daar de inheemse verbouwing van locale gewassen financieel niet meer renderend is. En dubbele winst voor Cargill.
- * Het grote transportvolume van internationale handel brengt milieuvervuiling met zich mee.
- * Door alle voedsel te importeren maak je jezelf kwetsbaar.
- * Het is een principiële kwestie dat voedsel in je eigen land verbouwd moet worden.
- * Verdwijnen van lokale landbouw verschaalt het landschappelijk beeld.

Als voordelen van het importeren van voedsel werden genoemd:

- * Er is in Nederland steeds minder grond beschikbaar voor landbouw en veeteelt.
- * Het importeren van voedsel is een vorm van ontwikkelingshulp, omdat arme landen met de export van voedsel geld verdienen.
- * En wat is er voor bezwaar om je voedsel elders te kopen?

Positie van Stichting Aarde

Wereldwijde regionalisering van economieën. Regionale economie is een model dat wereldwijd implementeerbaar is. Het leidt tot korte ketens met verdiensten die binnen de regio blijven en regionale zelfvoorziening is ook positief voor de diversiteit van economische activiteiten in een regio. Stichting Aarde wil de positie van coöperaties versterken en verbeteren.

Workshop 9

Let the games begin!

Schone Kleren Kampagne

Het belangrijkste doel van de Schone Kleren Kampagne (SKK) is het verbeteren van de arbeidsomstandigheden in de (sport)kledingindustrie, tegenwoordig met name in de Derde Wereld. De kledingindustrie probeert op allerlei manieren onder de kritiek uit te komen, bijvoorbeeld door het uitbesteden van werk aan derden waar zij dan niet verantwoordelijk voor zijn. Doordat veel bedrijven uitwijken naar de arme landen, met name in Azië, legt het SKK zich toe op de eis van ketenverantwoordelijkheid. Nu nog maken bedrijven zich er van af dat het niet hun verantwoordelijkheid is, maar die van hun onderaannemers. Bij ketenverantwoordelijkheid wordt gekeken naar de gehele keten, en een bedrijf als Nike ook verantwoordelijk gesteld voor de omstandigheden van de bedrijven waar zij van afnemen en zeggen niets mee te maken te hebben.

Het SKK richt zich op het volgende:

- informatie aan consumenten
- bedrijven wijzen op eigen verantwoordelijkheid

- steun aan arbeiders in de Derde Wereld
- lobbyen bij gemeentes en overheden voor wetgeving

Conclusies

De SKK richt zich heel specifiek op arbeidsomstandigheden in de kledingindustrie, waarvan de eerste aanzet werd gegeven eind jaren ' 80 met de acties tegen C&A. Hoewel er in deze workshop nauwelijks aandacht aan werd besteed, is het een leerzame interactie tussen toenemend consumentenbewustzijn en internationaal opererende bedrijven die zich een weg banen naar nieuwe middelen van uitbuiting. Zeg maar een soort wapenwedloop, die zich grotendeels binnen het systeem afspeelt. Desalniettemin zijn er belangrijke lessen te leren, die de SKK iets te gemakkelijk laat liggen.

Workshop 10

Linkse en groene belastingpolitiek

Groen Links

Het voorstel van GroenLinks komt neer op een eerlijke inkomenspolitiek (het linkse doel) en een duurzaamheidpolitiek (het groene doel), te realiseren door middel van een andere belastingpolitiek. Daarbij gaat het niet om een lastenverlichting, maar om een lastenverschuiving, en wel van 20 miljard euro.

Inleiding

Kees Vendrik (GroenLinks) begint met een cijfermatige toelichting op de huidige belastingpolitiek en die van GroenLinks. Globaal genomen is het Bruto Binnenlands Product (BBP) van Nederland 450 miljard euro. Opbrengsten van belastingen plus premiebetalingen (P+B) bedragen ongeveer 175 miljard euro, ongeveer 40% van het BBP. In onderstaande tabel staat aangegeven waar momenteel de 175 miljard euro vandaan komt en hoe het er volgens GroenLinks uit zou moeten zien.

	Huidige politiek	Volgens GroenLinks
Inkomen (over de lonen)	100	80
Winstbelasting	15	
Vermogen	8	28
Milieu	3	
Auto	10	28
Consumptie	30	30
Divers	10	10
Totaal	175	176

A. Het linkse doel: eerlijke inkomenspolitiek

Bij de huidige belastingpolitiek betaalt iedereen ongeveer 35% aan lasten, onafhankelijk van de hoogte van het salaris/inkomen. Dit is een ' proportioneel' stelsel. GroenLinks wil een progressief stelsel. Het percentage B+P stijgt dan naargelang de hoogte van het inkomen. Daarbij worden bij het minimumloon geen belasting en premie geheven, omdat anders vanwege het te geringe verschil tussen minimumloon en uitkering (met de erbij behorende ' voordeeltjes') een prikkel ontbreekt werk te aanvaarden. Dit betekent voor de progressielijn dan wel dat zij iets sterker zal stijgen.

B. Het groene doel: duurzaamheid

Op het belasten van het milieu dient een zwaardere heffing te komen. Zo'n slordige 9 á 10 miljard is te halen uit het verbruik van fossiele brandstoffen (denk bijv. aan kilometerheffing). Zowel CPB als RIVM verklaren dat met het milieubeleid van GroenLinks forse resultaten geboekt kunnen worden.

Discussie

- Tegenstanders wijzen op de bureaucratie die hen noodzakelijk lijkt om dit complexe beleid vorm en inhoud te geven. Kees Vendrik vindt dit onzin. In de discussie over kilometerheffing wordt erop gewezen dat die heffing gerealiseerd kan worden door een kastje in de auto te installeren. In Londen blijkt kilometerheffing bovendien een effectief middel tegen files te zijn.
- Inzake belasting op fossiele brandstof wordt opgemerkt dat vliegtuigbrandstof volgens het verdrag van Chicago belastingvrij is. Misschien bieden hier ' stoelbelasting' en zwaardere belasting van oude(re) toestellen enig soelaas?
- Last but not least enige opmerkingen over groene stroom en energieverbruik. Alternatieve energie levert 3% van de totale energie. Hiervan leveren zonne- en windenergie zeer weinig, de rest van de 3% komt uit biomassa. Deze massa bestaat uit vuilnis dat met tonnen geproduceerd wordt. Nodig is een politiek waarin bijvoorbeeld door middel van prijzen het gebruik van duurzame energie wordt gestimuleerd. Door de liberalisering en privatisering is het gevaar groot dat er meer energie verbruikt gaat worden, want energiebedrijven prijzen vanwege de winst consumptie aan. De overheid moet energiepolitiek niet alleen overlaten aan de individuele burger, maar ook actief het beleid zelf bepalen.
- Kees Vendrik tot slot:
 - + het blijkt hard nodig ons te laten horen: acties en ' de beuk erin' ,
 - + de maatschappelijke organisaties opereren te weinig gezamenlijk,
 - + het nationale parlement wordt minder belangrijk, we moeten Europa in,
 - + Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen moet onder druk komen te staan. NGO' s kunnen daarbij een belangrijke rol spelen.

Workshop 11

De politieke macht van multinationale ondernemingen en de noodzaak van economische en politieke democratisering

CEO

De afgelopen twintig jaar hebben multinationals zich ontwikkeld tot hoofdrolspelers op het Europese politieke toneel. De ondernemingen oefenen zowel individueel als via lobbygroepen grote invloed uit op het beleid van de Europese Unie. De Europese Unie is geen democratie, maar een lobbycratie.

Inleiding

Deze stelling bij de workshop wordt door Eric Wesselius (CEO) in grote lijnen als volgt toegelicht. Voor een goed beleid is het nodig dat overheden luisteren naar allerlei groeperingen. Dat geldt zowel voor de nationale overheden, als op het niveau van de EU. Die diverse belangengroeperingen proberen het overheidsbeleid te beïnvloeden, zowel individueel als via lobbygroepen. De lobby van het bedrijfsleven op het gebied van de Europese interne markt - waarop de EU steeds meer zeggenschap van de nationale lidstaten heeft overgenomen - is het sterkst. Daardoor krijgen andere belangen minder goed toegang tot het besluitvormingsproces. Die lobby van het grote bedrijfsleven op de besluitvorming binnen de EU is het sterkst en meest effectief: 1. lobbyisten in het bedrijfsleven betalen zichzelf terug door wetten en regels te beïnvloeden die de winstgevendheid direct bepalen, terwijl lobbyisten van maatschappelijke organisaties voor die organisaties een kostenpost zijn, 2. grote bedrijven zijn beter uitgerust om internationaal actief te zijn. Toen in de WTO bleek dat door vertegenwoordigers van de VS de bedrijfsbelangen beter verdedigd werden, leidde dit in de EU tot de institutionalisering van de lobby van het bedrijfsleven.

Discussie

Het is voor NGO' s niet eenvoudig tegenspel te leveren. Het gaat hier immers over machtige multinationals en hun belangenorganisaties als UNICE. Wellicht is het effectiever om in plaats van de energie te richten op een negatieve beoordeling van multinationals, de aandacht meer te focussen op een sterke druk van het maatschappelijk middenveld en NGO' s.

Uit de verkiezingsprogramma' s van de Nederlandse politieke partijen, vertegenwoordigd in het Europarlement blijkt dat er weinig aandacht is voor het democratisch tekort van de EU.

De workshop eindigde met een voorstel om een permanente werkgroep of een vervolgbijeenkomst te organiseren.

Workshop 12

Verder na LETS: Bedrijvennetwerken als stap naar een nieuwe lokale economie

Strohalm

Geld is niet meer wat het was ...

net zo min als de complementaire geldsystemen zijn wat ze waren

Inleiding

Henk van Arkel (Strohalm) staat op het standpunt dat geldsystemen de basis zijn van de maatschappij, en dus ook van een verbeterde maatschappij. Strohalm doet onderzoek naar

alternatieven voor het gangbare geldsysteem. Er bestaan nog steeds keuzemogelijkheden. Vroeger waren er veel meer systemen in gebruik, en nog steeds vinden her en der in de wereld transacties plaats op andere wijze dan met het voor ons gewone geld. Henk van Arkel schetst in het kort de ontwikkeling naar het huidige geldstelsel.

Hij wijst er dan op dat bij de opkomst van de natiestaten er een monopolie op de munt ontstaat. De heersende elite had daar belang bij, en ook de opvolgers van die oude elite proberen nog steeds invloed uit te oefenen op de monetaire politiek van een land.

Een volgende stap op weg naar ons huidige geldsysteem was de Bretton Woods bijeenkomst in 1944. Hierbij werden IMF en Wereldbank opgericht, en het doel was het internationaal betalingsverkeer beter te regelen. En in 1973 wordt de goudstandaard losgelaten omdat de schulden van de VS te groot waren.

Vanaf dat moment begint het geldstelsel echt te veranderen. De hoeveelheid geld groeit exponentieel. Op dit moment is er ongeveer 800 keer zoveel geld in omloop als nodig is voor handelstransacties, en eenderde van de handel vindt plaats buiten de officiële geldsystemen om. Dit is uiteindelijk niet vol te houden en moet een keer mislopen.

Alternatieven

Volgens Strohalm bestaan er technieken en mogelijkheden om het gangbare wereldwijde geldsysteem en het door de staat georganiseerde geld buiten spel te zetten: LETS-kringen en de C3-methode.

LETS staat voor Local Exchange and Trade System, en krijgt gestalte in lokale gemeenschappen die hun eigen geldsysteem hebben. Nederland kent op dit moment zo'n 80 LETS-kringen. Het grootste lokale geld-experiment, Trueque genaamd, speelde zich de afgelopen jaren in Argentinië af. Vanaf 1996 wisselen daar mensen goederen en diensten met elkaar uit met behulp van zelfgecreëerd geld. Na de economische crisis eind 2001 kende Trueque een groei van 700.000 deelnemers naar het 10-voudige.

Het succes van LETS en de Trueque was bepaald niet onverdeeld. De LETS in Nederland, bijvoorbeeld, liep van een snelle groei, via stabilisatie, naar teruggang, en bleek minder een alternatief voor het wereldgeldsysteem en meer geschikt voor de versterking van de lokale structuur. En door de snelle groei van de Trueque verdween daar al gauw het sociale verband tussen de deelnemers, met desillusie als gevolg. Er ontstond de behoefte aan een andere methode: de C3 methode.

C3 staat voor Consumer and Commerce Circuit - het Consumenten en Handelsnetwerk. Het is uit te bouwen tot een internationaal handelskanaal dat los staat van de speculatieve financiële sector en daardoor arme schuldenlanden in een sterkere onderhandelingspositie brengt als het gaat over rentebetalingen.

Een C3 systeem is een samenwerkingsverband van consumenten en onafhankelijke bedrijven, die onderling transacties met een intern boekhoudsysteem verrekenen en samen een huisbank hebben. Binnen het netwerk wordt dus een gedecentraliseerd ruilmiddel beschikbaar gemaakt. Het is een bottom-up democratisch samenwerkingsverband tussen onafhankelijke bedrijven, waar consumenten bij betrokken zijn. Het kan extra handel en investeringen realiseren en zo een oplossing bieden voor regio's die een crisis doormaken, of in het algemeen de economie van een regio dynamiseren. En naargelang meer gemeenschappen een C3 beginnen, komt de weg dichterbij naar een internationaal 'kanaal voor eerlijke handel', waarin mensen en landen de mogelijkheden krijgen zichzelf te bevrijden van een speculatieve handel.

C3' s werken binnen de voorwaarden van de markt, kennen dus specialisatie en concurrentie, waardoor ze goed binnen marktomstandigheden kunnen functioneren en voor een breed scala aan bedrijven interessant zijn. Volgens Strohalm biedt C3 de oplossing van de problemen en de tekorten van de formele markt.

Discussie

Binnen een C3-systeem worden rekeningen verrekend en is er dus strikt genomen geen geld nodig. Er zijn derhalve geen renteverliezen, en dat geld kan voor iets anders besteed worden.

In een C3 kunnen consumenten hun positie versterken door gezamenlijk in te kopen, en vooraf aan te geven hoeveel C3-eenheden (eenheden gecentraliseerd ruilmiddel) ze willen besteden. Op deze manier is het mogelijk kortingen te bedingen bij bedrijf of winkel, die dat weer kan doorberekenen aan de groothandel.

Analoog aan Keynes' afgewezen voorstel in Bretton Woods, namelijk dat bij leningen tussen landen (of bedrijven) een partij die teveel uitleent of leent een sanctie krijgt, wordt in het C3-model een boete gezet op zowel import- als exportoverschot. Dit om de impulsen in de eigen economie te houden en te bereiken dat geld niet weglekt.

Op dit moment is Strohalm geïnvolveerd in een C3-project in Brazilië. Deze organisatie van boeren heeft nu eigen eenheden geïntroduceerd waarmee de interne handel van graanproducten tot aan de winkels zonder gewoon geld wordt verrekend.

Het risico van de deelnemende consument is klein. Als hij gewoon geld inlevert krijgt hij 10% meer eigen eenheden terug. Die eenheden blijven gedekt met geld op een bankrekening. De consument verliest die 10% weer als hij de eenheden terugwisselt. Een probleem is er natuurlijk als de bank waaraan het systeem gekoppeld is failliet gaat. Een land als Uruguay vertrouwt de banken niet.

Op het einde van de workshop bleef de vraag hoe je in Nederland met alternatieve geldsystemen verder zou kunnen.

Workshop 13a

Huidige theorieën en stromingen op het gebied van fundamentele alternatieve economische modellen

XminY Solidariteitsfonds

In deze workshop gaat het om actuele alternatieven, alternatieven dus die van deze tijd zijn, en die bovendien direct relevant zijn voor de verandering van de Nederlandse economie.

Inleiding

Kees Hudig wijst erop dat er behoefte is aan visies op hoe economie anders kan. Nu bestaan er al wel ideeën over alternatieve economie, maar welke zijn dat precies, en welke zijn interessant? Een van deze visies komt in de reader aan bod, namelijk Parecon (Participatory Economy). Een praktisch voorbeeld daarvan zien we in Porto Alegre in Brazilië. Zijn er ook andere visies die passen binnen de vraag van deze workshop? In het kader hiervan geeft Kees het woord aan achtereenvolgens Wim Dierckxsens en Menno Sijsma.

Uiteenzetting Wim Dierckxsens

Wim Dierckxsens gaat in op de vraag hoe en waarom het neoliberalisme overstag zal gaan, en wat een uitweg is.

Waarom gaat het neoliberalisme overstag? Een centrale rol speelt daarbij de levensduur van de technologie. Hoe korter die levensduur, en hoe vaker dus bestaande productiemiddelen vervangen moeten worden, hoe groter het deel van de winst is dat naar die aanschaf van productiemiddelen gaat, en hoe lager dus de winstvoet. De ontwikkelingen nu van de technologie gaan zo snel dat de kosten niet langer overdraagbaar zijn op producten of diensten. De accumulatie loopt dus ernstig gevaar.

Het neoliberalisme zal zoeken naar uitwegen om de accumulatie toch veilig te stellen. Die weg wordt gezocht in investeringen in herdistributie van bestaande markten en inkomen (bijv. privatisering, fuseren, speculeren). Dat is een heilloze weg, omdat zo' n herinvestering niet plaats vindt in de productieve sfeer, en dus uiteindelijk niet tot groei leidt. Speculeren en investering in herverdeling gingen goed tot de wereld eind 1999 opgedeeld was. Daarna viel er noch uit herverdeling, noch uit groei (die er bijna niet meer was) voldoende winst te behalen. De lange weg terug die nog open leek was de groei-economie volgens het neonekeynesiaanse model. Maar dit blijkt ook een doodlopende weg omdat de levensduur van de neotechnologie niet nog korter kan dan nu het geval is. Het neoliberalisme loopt spaak omdat uit herverdeling geen winst te behalen valt en er ook moeilijk groei gerealiseerd kan worden.

Wat is de uitweg? Die vinden we in een langere levensduur van goederen, en met name van technologie. Dat betekent dus desaccumulatie en negatieve groei in het Noorden. Dat houdt overigens niet in dat welzijn afneemt. Als de producten maar duurzaam zijn. Tegelijkertijd werpt dit ook zijn vruchten af voor ontwikkelingslanden. Want door die negatieve groei in het Noorden wordt geld in het Noorden minder waard. Wil het nog waarde hebben dan zal het ingezet moeten worden in het Zuiden. Daarmee krijg je in het Zuiden een versnelde ontwikkeling.

Uiteenzetting Menno Sijtsma

Er bestaat veel kritiek op de economie, en er bestaan ook vele theorieën. Maar wat mensen nu eigenlijk zelf willen is niet helemaal duidelijk. Met het oog daarop voerde Menno met een 30-tal mensen gesprekken. Velen bleken weinig moeite te hebben met het kapitalisme, als de scherpe kantjes er maar vanaf waren. Een soort verlicht kapitalisme dus. Menno zelf vindt het anarchisme gaaf: het oefent geen dwang uit, er moet niks, het leidt tot overleggen.

Discussie

Kees Hudig vraagt of er in Nederland niet een overkoepelend concept te vinden is dat een alternatief economisch recept bevat?

Volgens Lou Keune bestaan er wel varianten van het huidige kapitalisme, zoals het neonekeynesianisme. Het recept ervan is de overheid meer te laten investeren in tijden van crisis. Het keynesianisme is eigenlijk een aanpassing van het kapitalisme, en het stelt de belangrijkste wetmatigheden ervan niet ter discussie. Wat we nodig hebben zijn alternatieven die fundamenteel anders zijn dan het kapitalisme.

Aan Wim Dierckxsens wordt gevraagd wat we hier in het Noorden kunnen doen om machthebbers te dwingen tot sociaal beleid? Wim Dierckxsens heeft in eerste instantie in de toekomst willen kijken, willen aangeven dat er een bepaalde doodlopende rationaliteit is (zie ' uiteenzetting Wim Dierckxsens' hierboven). Voor zijn antwoord op de vraag wat we in het Noorden kunnen doen, kunnen we hier verwijzen naar wat hij in het tweede deel van ' uiteenzetting Wim Dierckxsens' heeft gezegd over wat hij ziet als uitweg.

Remco van Broekhoven vraagt waar de mensen zijn die het soort alternatieven als van Wim Dierckxsens moeten realiseren, en waarom het antikapitalisme niet met meer alternatieven komt.

Hij geeft zelf antwoord op het tweede deel van zijn vraag: men beperkt zich teveel tot kritiek en afbreken, en men is bang voor blauwdrukken.

Lou Keune vindt dat er al meer ruimte komt voor alternatieven, en dat er vormen van tegenmacht georganiseerd moeten worden om ervoor te zorgen dat we de sociale en niet de fascistische kant uitgaan.

Willem Hoogendijk merkt op: 1. dat geldwervingseconomie verzorgingseconomie moet worden, 2. dat hij het niet eens is met wie vindt dat er geen alternatieven zijn. Want nieuwe ideeën komen voort uit het stuk gaan van het oude. Die alternatieven komen dus, 3. in plaats van bevrijding van het kapitalisme zou hij liever willen spreken van de bevrijding van de bedrijvigheid, bevrijding van de groeidwang van het geld.

Afronding

Heeft de workshop iets opgeleverd in het licht van de oorspronkelijke vraag of er goede verhalen zijn waarmee we de boer op kunnen? (Kees Hudig)

- voor sommigen bleef veel van wat besproken werd nog vaag. Er zal veel energie vanuit de wetenschap nodig zijn om een en ander op te helderen,
- Lou Keune heeft de indruk dat er in deze workshop bijna niemand is die het heersende economische stelsel verdedigt, en dat er een behoefte is te zoeken naar alternatieven, op deelreinen maar ook in breder, omvattend verband. Daar moeten we in ons land harder aan gaan werken. Voor hem zou de belangrijkste concrete conclusie van deze workshop zijn dat we gaan werken aan het steeds verder concretiseren en uitwerken van alternatieven. Daar wetenschappelijk werk voor doen, en tegelijkertijd kijken naar wat we in het dagelijks leven zien gebeuren,
- de vraag van iemand of het zinnig is om als vervolg op deze dag te zoeken naar een bundeling van organisaties die de solidaire economie op de agenda hebben staan, kreeg bijval.

Workshop 13b

Alternatieven voor het internationaal economisch beleid waaronder ontwikkelingssamenwerking

XminY Solidariteitsfonds

In deze workshop gaat het om meer algemene alternatieve beleidslijnen, waaronder de ontwikkelingssamenwerking en het financiële beleid van instellingen als het IMF en de Wereldbank.

Een aantal deelnemers uitte kritiek op de opzet van de workshop: een discussie over voorstellen voor een alternatieve economische orde zou niet los gezien kunnen worden van de wijze waarop die andere orde te bereiken valt. Door deze discussie kwam de bespreking van bedoelde voorstellen minder uitgebreid aan de orde.

Inleidingen

De eerste inleiding komt van Lou Keune, die zich beperkt tot enkele punten uit een alternatief programma van internationaal economisch beleid. Maar eerst wijst hij erop dat het niet zo mag zijn dat de mensen om wie het uiteindelijk gaat, zouden moeten blijven wachten tot de meningsvorming voltooid en het beleid omgezet is. Er kan nú al begonnen worden met het financieren van een wereldwijd stelsel van bestaanszekerheid, uit te voeren door een op te richten World Social Organisation, in samenwerking met VN-organisaties als WHO, UNICEF, UNESCO, ILO e.d. Voor

wat Nederland betreft zouden hiervoor de gelden van ontwikkelingssamenwerking ingezet kunnen worden, en ter tegemoetkoming alleen al aan de ruilvoetverslechtering zouden de lonen bevroren, inkomensmaxima vastgesteld, en de overdadige consumptie beperkt dienen te worden.

Vervolgens geeft Lou een aantal punten aan uit een alternatief programma van internationaal economisch beleid.

Zo wijst hij op het beleid van een economie van het genoeg (zo niet krimpeconomie) in Nederland en de EU, om zo onze druk op mens en natuur te verminderen.

Ook de beëindiging van de dwang tot liberaliseren in welk land dan ook komt aan de orde. Laat landen zelf uitmaken hoe ze orde op zaken willen stellen.

Het internationaal bedrijfsleven dient dwingend onderworpen te worden aan regeringsmaatregelen die bedoeld zijn voor de bescherming van mens en natuur, zoals bepleit door Friends of the Earth. Patenten en octrooien dienen opgeheven te worden, en schulden van ontwikkelingslanden dienen kwijtgescholden te worden.

Het huidige IMF moet het veld ruimen, en vervangen worden door een wereldwijde monetaire autoriteit, die transparant en echt democratisch is.

Zo ook dient de WTO opgeheven te worden, en de UNCTAD zijn oorspronkelijke verantwoordelijkheden terug te krijgen.

In de tweede inleiding wijst Kees Hudig op de zijn inziens belangrijke vraag hoe de visie van hierboven van Lou Keune in confrontatie gebracht kan worden met de maatschappij, de pers en de politiek. De huidige regering staat diametraal tegenover de voorgestelde beleidslijnen, en pers, politici en bedrijfsleven werken verder aan de lege huls van het neoliberalisme.

De derde inleider, Wim Dierckxsens, wijst erop dat een minimumstelsel van bestaanszekerheid een versterking van de lokale productiestructuren vereist. Dit staat haaks op de heersende neoliberale logica van vooral multinationals. Nu door investering in de productieve sector de 'koek' niet meer zo groeit, proberen zij juist via speculatie hun aandeel op de wereldmarkt te vergroten. Dit gaat ten koste van de productieve sector, en het is dan ook niet verwonderlijk (en trouwens ook niet voor het eerst) dat er gediscussieerd wordt over de noodzaak van overheidsinterventie en de prioriteit van productie boven speculatie.

Discussie en vragen

Tijdens de discussie kwamen voornamelijk vragen naar voren, waarvan er enkele werden bediscussieerd.

Zo werd de vraag gesteld hoe een sociaal minimumstelsel op wereldschaal te realiseren is. En verder was daar ook de vraag of het geven van geld aan ontwikkelingslanden die landen juist niet in hun afhankelijkheidspositie versterkt. Wat dit laatste betreft werd opgemerkt dat een internationaal sociaal minimumstelsel niet op de eerste plaats gericht is op geld. Eerder betekent het een tegemoetkomen aan bepaalde ILO-standaarden. Bestaanszekerheid betekent dan basisgezondheidszorg en onderwijs.

Andere vragen waren: wordt er niet teveel vertrouwen gesteld op staten in plaats van individuen? Verder werd opgemerkt dat genoemde voorstellen alleen door dwang tot stand lijken te kunnen komen, en daaraan werd de vraag gekoppeld hoe mensen hier tegenover staan, in het bijzonder na de ervaringen met staatsocialisme?

Ook kwam de vraag naar voren wat de zin is van regionaliseren als niet in alle gebieden vergelijkbare productievoorwaarden aanwezig zijn?

Tot slot dan de vraag welk alternatief de inleiders voor het IMF in gedachte hebben, want een wereldmunt brengt waarschijnlijk meer problemen? Als antwoord op deze vraag werd opgemerkt

dat het IMF een van de belangrijkste pijlers is van de internationale neoliberale politiek. Er blijft een instituut nodig dat monetaire stabiliteit garandeert, maar dan meer gestoeld op Keynesiaanse opvattingen over IMF. Daarvoor moet een nieuw instituut worden opgericht, want hervorming van het huidige is onmogelijk.

Workshop 14

De zorgeconomie - op zoek naar nieuwe paradigma's

Vrouwenalliantie

De ' Economy of Care' (zorgeconomie) is een ontluikende tak van de economische wetenschap, die vanuit de ethiek van zorg dát deel van de economische werkelijkheid wil beschrijven en begrijpen, dat tot nu toe buiten het kader van het gangbare economische denken valt.

Inleiding

In haar inleiding gaat Thera van Osch (Vrouwenalliantie) kort in op hoe de zorgeconomie uit het officiële economische denken verdwenen is. In de periode dat de arbeidsverdeling gebaseerd was op verwantschap, en de eenheden productie, reproductie/consumptie, en distributie samenvielen, vormde zorgarbeid een geïntegreerd deel van de economie. Door de groei en de toename van de arbeidsdeling dreven productie- en reproductiesfeer uit elkaar, en werd de reproductiesfeer bovendien alleen gezien als consumptie. Daar werd niet geproduceerd, dacht men, en daar werd dus ook niets bijgedragen aan arbeidsproductiviteit of economische groei. De onbetaalde arbeid, gericht op reproductie en handhaving van menselijk leven - zorgarbeid - gold niet langer als economische activiteit. Sinds het einde van de 19e eeuw overheerst het marktprincipe, en wordt de basis van de economie - de zorg - niet meer onderkend, terwijl de onbetaalde zorgarbeid toch 84% van alle arbeid vertegenwoordigt. De markteconomie moet weer in dienst van de zorgeconomie gebracht worden.

Discussie

In de discussie komt naar voren dat economische onafhankelijkheid van vrouwen nog niet betekent dat zij ook verlost zijn van hun zorgtaken. En nu de betaalde zorg in Nederland vermindert neemt het aantal arme vrouwen toe. Hiervan zullen velen hun heil gaan zoeken in zwart betaalde arbeid, variërend van huishoudelijk werk tot prostitutie.

In ontwikkelingslanden betekent de vermindering van betaalde zorg onder de Structurele Aanpassing Programma's van IMF en Wereldbank een feminisering van de armoede. Dit valt ook in Nederland te verwachten.

Zorg zou zichtbaar gemaakt moeten worden, of in geld, of in tijd of in een puntenstelsel. Alleen dán is zorg te verdelen. Wereldwijd zou er een rekensysteem voor arbeid moeten gelden, ook zorgarbeid, en zo zou ook alle arbeid beter verdeeld kunnen worden.

Workshop 15

Lokalisering: een vernieuwend perspectief op de toekomst van de landbouw in Nederland

Donald Pols, i.s.m. Platform Aarde, Boer, Consument en Milieudefensie).

De huidige ecologische, maatschappelijke en economische crisis in de Nederlandse landbouw vereist antwoorden die breed, ingrijpend en strategisch zijn. Beter dan de keuze vóór of tegen een bepaald productiesysteem over te laten aan internationale marktontwikkelingen moeten er fundamentele beslissingen genomen worden over de toekomst van de landbouw en het platteland.

Inleidingen

Een van de inleiders is Donald Pols. Hij zet de achtergronden van de crisis in de landbouw uiteen. Een crisis die zowel ontwikkelingslanden treft als ontwikkelde landen, dus ook die van de EU. Het probleem is de op export georiënteerde productie die resulteert in overproductie, in plaats van een lokale duurzame landbouw.

Een eerste oorzaak van overproductie vinden we aaneensluitend in de cirkel lage prijzen - het landbouwbeleid - import- en export - belangen van multinationals. En met deze laatste sluit de cirkel zich omdat multinationals door hun macht de prijzen omlaag dwingen.

Een andere oorzaak die hiermee verband houdt is dat boeren bij lage prijzen zich gedwongen voelen ter wille van het inkomen de productie op te voeren. Tot de jaren 1990 werd productieverhoging door de overheid in Europa en de VS zelfs gestimuleerd met subsidies. Toen dit alles tot overproductie leidde werd geprobeerd met noodmaatregelen een oplossing te vinden, zoals productiebeheersing, importheffing, exportrestricties, et cetera. De WTO heeft echter als hoofddoel de handelsbelemmeringen op te heffen: liberalisering. Dit werkt aan alle kanten negatief door. Het betekent dat in de cirkel van hierboven het 'landbouwbeleid' eruit gelicht wordt, en de overheid geen invloed meer kan uitoefenen. Bovendien is liberalisering geen oplossing omdat zij leidt tot het verdwijnen van boeren en het landschap, en tot een te zware belasting van het milieu.

Donald ziet een oplossing in de inperking van de macht van multinationals en stimulering van lokaal gerichte landbouw, waarin de productie is afgestemd op de vraag van de lokale consument.

Aansluitend geeft Diny Timmermans (Milieudefensie) een toelichting op de campagne voor streekproducten. Aan deze campagne werken ook de Stichting Streekproducten Nederland en de land- en tuinbouworganisatie LTO mee. Een streekproduct voldoet aan de definitie wanneer de productie is omschreven, 51% van de ingrediënten uit de regio komt, en de verwerking in de regio plaatsvindt. Het doet sommigen denken aan beschermde oorsprong benamingen (zoals Parma ham), producten die alleen in de betreffende plaats geproduceerd, maar over heel de wereld verkocht mogen worden. Bij de campagne streekproducten gaat het echter om producten die ook in dezelfde streek worden geconsumeerd.

Willem van Middendorp (secretaris van het Platform Aarde, Boer, Consument) wijst voor de oplossing van het landbouwprobleem op extensivering van de landbouw, verbod op verdere opschaling en regionalisering op het niveau van Europa.

Jef Stassen maakt zich sterk voor een 'VN-exportverdrag'. Hij wil dat niet de WTO maar de VN zich met landbouw bemoeit. Het idee is dat de import vrij mag zijn als de export maar streng gereguleerd is en aan duurzaamheidnormen voldoet.

Anton Nigten (Stichting Aarde) noemt het belang van de persoonlijke betrokkenheid van de consument bij de voedselproductie, en wijst in dit verband op de zogenaamde 'Pergolaconstructie': een groep consumenten maakt afspraken met de producent over afname van producten.

Hellen Stafleu vreest voor een tweedeling in de landbouw. Enerzijds de traditioneel werkende, anderzijds de industrieel werkende boer, die eigenlijk ten onrechte profiteert van de speciale status die de boerenstand (altijd nog) heeft.

Plenaire slotdiscussie

Saskia Poldervaart leidde de discussie. Er vormde zich spontaan een forum bestaande uit: Kees Vendrik (Groen Links), Hans van Heijningen (SP), Ralph Hoekmer (Alert), André Jonkers (Vereniging Solidair), Thera van Osch (Vrouwen Alliantie) en de drie inleiders van de dag: Lou Keune, Paul Dijkstra en Kees Hudig.

Het centrale punt voor de solidaire economie, waar ieder het over eens is: het gaat bij deze economie niet om de winst als drijvende kracht, maar om de mensen en hun behoeften en om het behoud van de aarde.

Het gaat om zorg voor elkaar en om herwaarderen van het milieu (Vrouwenalliantie).

Het gaat om samenwerken (Ver. Solidair).

Het gaat om vermijden van tweedeling in de zorg (SP).

Hoe moet dat bereikt worden? Vergezichten of acties nú?

Vereniging Solidair: Kleinschalige activiteiten: zelfvoorziening, zelffinanciering, ieder moet zijn eigen zaakjes op orde hebben.

Milieudefensie en Novib: Grootschaliger aanpak: ergste misstanden tegengaan; multinationals dienen gebonden te zijn door internationale regels op het sociale en milieu gebied

Groen Links: Het WTO proces dient gekanteld te worden i.t.t WTO moet weg.

Als ontwikkelingslanden kiezen voor exportgerichtheid, moet je niet reageren met: beter van niet, zelfvoorziening is beter, maar er moet dan een mogelijkheid komen voor echte Fair Trade.

De groene belastingpolitiek zal overigens meer lokale economie tot gevolg hebben, waardoor wereldwijde transporten zullen worden ingedamd, wat beter is voor het milieu.

Stichting Aarde: Wij borduren voort op de regionale en lokale economie. Concurrentie is daarbij geen probleem, zolang men elkaar maar niet wegconcurrereert en samenwerking niet verdwijnt. Over lokaal geld of juist één wereldwijde munt is men het nog niet eens.

Er ontstaat een discussie over de zorgeconomie. Deze gaat uit van een ander paradigma dan het neo-liberalisme en vormt de basis van elk economisch gebeuren. Bij de huidige afbraak van de betaalde zorg en verschuiving naar de informele sector, worden vrouwen weer extra belast.

De vraag is of dat binnen de solidaire economie anders zou zijn. Het is van belang een zorgstandaard te ontwikkelen, waar mannen en vrouwen in gelijke mate aan deelnemen.

Bij alle ideeën die we hebben, geldt: moet er eerst een machtsbasis gevormd worden of kunnen we nu al maatregelen nemen?

Initiatieven op kleine schaal zijn al massaal aanwezig (Ver. Solidair).

Het politieke economisch denken wordt overheerst door het neo-liberalisme en binnen geen enkele partij wordt het debat hierover gevoerd (Lou Keune).

Kees Vendrik (Groen Links) is het daar niet mee eens. Hij spreekt bovendien nog al eens met alternatieve ondernemers die wel hart voor hun medewerkers hebben en voor de wijze waarop hun producten tot stand komen.

Ook wijst hij op de rol van de kerken, die goedkoop geld uitlenen aan de Derde Wereld. Hij noemt de boeren die niet alleen binnen landbouw maar ook binnen recreatieprojecten bezig zijn met het milieu. Eigenlijk zouden we een overzicht moeten hebben van alle solidair economische initiatieven.

Met wie moet je de solidaire economie in praktijk brengen?

De zaal begint zich te roeren en er komen voorstellen over: hoe breng je onze ideeën naar de gewone man in de buurt, hoe betrek je je omgeving erbij?

Je moet een goede vorm hebben, netjes praten, je aardig aankleden. "Het meisje in de rode broek" wordt daar een voorbeeld van.

Je moet aansluiten op waar mensen problemen mee hebben, vinden velen.

Daarnaast vult Lou Keune aan dat je ook intellectueel verder moet ontwikkelen.

Waar is de pers vandaag? wil de zaal weten.

Er wordt een voorstel gedaan een ambassadrice in te stellen om onze ideeën aan de man te brengen.

Follow-up van deze dag moet niet te lang op zich laten wachten: b.v. eind januari 2004.

Discussiëren met elkaar kan via de website van het project 'Voor de Verandering':

www.globalalternatives.nl

Een publicatie van
XminY Solidariteitsfonds

en het project

‘Voor de verandering’

De Wittenstraat 43 – 45
1052 AL Amsterdam

Tel. 020-6279661

<http://www.xminy.nl>

<http://www.globalalternatives.nl>

december 2003

De oorspronkelijke brochure *‘Voor de verandering – Alternatieven voor het neo-liberalisme’* is helaas niet meer leverbaar. U kunt echter vanaf de website www.globalalternatives.nl de volledige tekst downloaden.